

Ivana Mance

O idejnim temeljima njemačke zaštite spomenika i njezinim pionirima





Njega spomenika u Njemačkom Carstvu. Spisi i rasprave o spomenicima i starim gradovima od 1900. do 1909., priredio Marko Špikić, prevela Libuše Jirsak, Zagreb: UPIZM, 2019., 284 str.

ISBN 978-953-7703-59-2

Nakon antologije *Anatomija povijesnog spomenika* (2006.), potom radova Camila Boita sabranih pod naslovom *Spomenik kao knjiga* (2013.), pa onda i samostalno, prijevodno revidiranog izdanja Dvořakove utemeljiteljske studije *Katekizam zaštite spomenika* (2016.), predani istraživač povijesti ideja u području spomeničke zaštite Marko Špikić, u provjerenoj suradnji s prevoditeljicom Libuše Jirsak, krajem 2019. priredio je još jedno vrijedno izdanje izvornoga predmetnog štiva. Pod naslovom *Njega spomenika u Njemačkom carstvu* okupljeni su i na hrvatski jezik prvi put prevedeni odabrani *spisi i rasprave* koji svjedoče o rađanju modernih načela zaštite spomenika u povijesnom momentu četvrtog desetljeća ujedinjene njemačke države, što je precizirano i podnaslovom. Antologija je ovjerena pogovorom, tekstovi popraćeni komentarima priređivača i prevoditeljice; tu su i biografije zastupljenih autora te bibliografija.

Odluka da se pojam *Denkmalpflege* prevede kao „njega spomenika” upućuje na pripadnost koncepta konkretnom kontekstu, ali i ističe terminološku praksu njemačkoga govornog područja, koja i danas pravi razliku između *Denkmalpflege* i *Denkmalschutz*. Premda oba pojma u hrvatskome manje-više koreliraju s pojmom „zaštite spomenika”, odabrana riječ kojom odzvanja *blagost* i *briga* konotacijski podvlači temeljni imperativ moderne spomeničke etike, koja od tada pa nadalje podrazumijeva ne samo i jednostavno očuvanje spomenika od vremenskog trošenja ili namjernog razaranja

nego upravo predostrožnost u vlastitom postupanju. Ova vrsta obzira, poznato je, nastaje kao reakcija na obnoviteljsku euforiju 19. stoljeća, odnosno zadugo vladajuću obnoviteljsku paradigmu koja je reprezentativne spomenike poput katedrala, burgova, ostataka gradskih utvrda i komunalnih zdanja preradila na način da odgovaraju romansiranoj predodžbi srednjovjekovlja, u kojoj je teško, pa i nemoguće razlučiti povijesni oblik od restauratorske intervencije.

U knjizi okupljeni rasprave, izlaganja i članci, dakle, izvorni su dokumenti povijesnog trenutka u kojem se donekdavna vrednota stilskog jedinstva prepoznaje kao kićena konfabulacija, odnosno u kojem se principu restauriranja suprotstavlja princip konzerviranja. Novi kritički diskurs poveo se u čitavoj Europi, a relativno mlada njemačka država bila mu je jedan od centara. Riječ je bila, kao što priređivač Marko Špikić s razlogom ističe, o *pokretu*—ciljnom nastojanju, odnosno djelovanju razmjerno velike skupine ljudi okupljenih u raznim društvima ljubitelja starina, koja je prepoznala emergentno raspoloženje, odnosno potrebu za koordinacijom i jasnom artikulacijom stavova na nacionalnoj razini. Nakon prvog generalnog kongresa održanog u Strassburgu 1899., započelo se s organiziranim akcijama: osnovan je časopis *Die Denkmalspflege* te Dan njege spomenika, koji je prerastao u redovni godišnji skup. Na Danima održanima u razdoblju na koje se odnosi i ova knjiga, dakle u prvom desetljeću 20. stoljeća, otvorena su pitanja te formulirane vrijednosti koja će postati temeljnim načelima

suvremenog konzervatorstva, kasnije internacionalno reguliranima Atenskom, a potom i Venecijanskom poveljom. Pet od ukupno trinaest prevedenih tekstova u knjizi rasprave su s ovih sabora; činjenica da ih je na temelju stenografskih zapisnika Adolf von Oechelhaeuser već 1910. objavio kao knjigu, iz koje su preuzete i za hrvatsko izdanje, govori o njihovu odjeku i društvenoj važnosti.

Polemika s prvog Dana održanog u Dresdenu (1900.) uvođi u temu *in medias res*: nakon što je Paul Tornow, arhitekt i restaurator, sistematično iznio pravila i načela stilskog restauriranja, prvi kritički glasovi iznose paradoks historicizma – težnja da se bude vjeran prošlosti nužno proizvodi krivotvorine; jer koliko god bilo akribično, puko oponašanje ne stvara novu vrednotu, a uništava *starosnu*. Ovi glasovi pripadali su Corneliusu Gurlittu, njegovu bratu Wilhelmu te Paulu Clemenu, koji su, uz Georga Dehija, glavne ličnosti njemačkoga konzervatorskog *pokreta*. Kao stručnjaci zaposleni na fakultetima i u muzejima, u svojem su mišljenju u tom trenutku još uvijek usamljeni – tek u sljedećim godinama ono će prerasti u novi vrijednosni sustav. Pitanja stila, međutim, tek su jedan aspekt problematike o kojoj se raspravlja na Danima njege spomenika. Zapravo je bila riječ o raspravama koje su utirale put zaštiti spomenika kao novoj akademskoj i praktičnoj disciplini te idejnoj osnovi za opstanak likovne baštine u okruženju modernog doba. Za taj zadatak obrazovanje arhitekata više nije dostajalo – bili su potrebni humanistički obrazovani stručnjaci. Stoga se na Danima,

između ostalog, raspravlja i o vrsti adekvatne akademske naobrazbe, o čemu svjedoči izlaganje Georga Dehija na trećim Danima u Erfurtu (1903.). Potreba za novom, jedinstvenom legislativom i općenito izgradnjom učinkovitoga administrativnog sustava zaštite i obnove također je stalna tema Dana, kao i urbanistička regulacija i komunalno uređenje gradova. Nužnost organizacije suvremenog života unutar povijesnih jezgri otvorila je niz dvojbi povezanih s nivelacijom ulica, regulacijom prometnih pravaca i uređenjem trgova, očuvanjem stare nomenklature ulica i kućnih brojeva itd. O svemu tome čita se u pet rasprava sa samih Dana, na kojima dionici redovno drže izlaganja te objavljuju izdvojena mišljenja braneći načela i kritizirajući pojedinačne primjere, od drastično restauriranih i od barokne opreme „oslobođenih” katedrala, primjerice u Metz, Wormsu ili Babmergu, preko maštovitih rekonstrukcija raznih dvoraca poput hajdelberškog ili pak frajburških gradskih vrata, do uklanjanja gradskog tkiva za volju panorame po modernom ukusu, primjerice u Dresdenu ili Kölnu. Među slučajevima o kojima govore i pišu predstavnici njemačkoga konzervatorskog pokreta i dva su s područja hrvatskih zemalja: na poziv Kluba hrvatskih arhitekata Cornelius Gurlitt sudjeluje u polemici oko regulacije Kaptola, odnosno rušenja ili čuvanja središnje Bakačeve kule u zapadnom obrambenom bedemu, koja će, bez obzira na ishod, u našoj sredini biti prekretnicom prema modernim shvaćanjima; a jasno se izjašnjava i protiv još uvijek aktualnih ideja purifikacije Dioklecijanove

palače, zalažući se za *prisnu pomiješanost* staroga i novoga, kao, uostalom, njegovi suvremenici i istomišljenici iz Austro-Ugarske Monarhije Alois Riegl i Max Dvořak, koji o istoj temi izvještavaju Središnje carsko povjerenstvo.

Čitajući, dakle, uviđamo da se smjena restauratorskog konzervatorskim modelom očuvanja nije zbila preko noći; štoviše, možemo zaključiti da su obje paradigme bile očitovanjem iste nacionalne volje za očuvanjem povijesnih prežitaka te da predstavljaju prije dvije idealne krajnosti negoli međusobno isključiva poimanja. Premda je restauriranje na tragu Viollet-le-Duca imalo podršku demokratske većine, već sredinom stoljeća javljaju se učenici nekonvencionalno misleći pojedinci koji na povijesnost spomenika počinju gledati drugačije – ideje koje su među prvima formulirali John Ruskin i William Morris naći će svoje pristaše širom Europe, posebno u zemljama njemačkoga govornog područja, ali i u Italiji, te će se s istekom dugog 19. stoljeća konsolidirati u jasne stavove struke i upućene javnosti. Poopćimo li dodatno prijepor, možemo zaključiti da je bila riječ o srazu liberalnog i konzervativnog pogleda na starinu, koji se zbivao u okrilju istog, modernog svjetonazora – dok je prvi branio pravo povijesnog subjekta da intervenira u naslijeđeno, drugi je naslijeđeno nastojao očuvati od takvih voluntarističkih intervencija. Oba stajališta stasala su u povijesnom procesu izgradnje modernih nacionalnih država u 19. stoljeću, gdje se koncept novoga političkog jedinstva težio utemeljiti u pripovijesti o povijesnom kontinuitetu nacije, koji se,

dakako, zorno ogleda u svekolikom spomeničkom korpusu. Zaštita spomenika tako je postala reprezentativno bojište na kojem se branila moderna politička ideja javnog dobra, za koje se zalagala nacionalna, ali i nova socijalistička ideologija, koja je u istom cilju zagovarala ograničavanje slobode privatnog vlasništva i interesa kapitala. Upravo stoga što je načelno bio u strukturalnoj suprotnosti s liberalnom logikom slobodnog poduzimanja, tehnološkog napretka i akumulacije materijalnih dobara, moderni pokret njege spomenika ni u svoje vrijeme nije stekao masovnu podršku – premda su ideje njege s vremenom usvojene kao zakonski okvir konzervatorskog djelovanja, meritum nastojanja uviđao je tek dio obrazovanog građanstva.

Mnoge od vrijednosti za koje su se zalagali akteri konzervatorske struje danas više nisu predmetom polemike. Pa ipak, ovdje sabrani spisi i rasprave dobro su komparativno uporište za bolje razumijevanje izazova što ih nameće novo vrijeme. Neki od uvida koji se stječu čitanjem možda mogu poslužiti i kao načelni poučci: primjerice, da se odluke koje donosi struka izravno uposlana u njezi i zaštiti spomenika, kao i u urbanističkom planiranju suživota povijesnoga i modernoga, uvijek kreću između dviju idealnih krajnosti – između očuvanja i interveniranja, pijeteta i mašte, konzervacije i inovacije; i da rješenja uglavnom podrazumijevaju kompromis i trezvenu mjeru ili pak da ovise o povijesnim situacijama koje nisu svagda i svagdje iste. Također, da iznalaženje uvjerljive argumentacije očuvanja naslijeđenoga,

pogotovo onoga što se nadaje tuđim i dalekim, u kojemu se teško prepoznati, nikada nije bilo jednostavno, često i protivno dominantnom shvaćanju društvenog progresa. Spoznaja da takva pozicija nije sasvim nova, već da se povijesno ponavlja kao permutacija istih društvenih elemenata (kapital, javno dobro, pojedinac, kolektiv, tradicija, modernost, sloboda, odgovornost itd.) smiruje uskovitlane strasti. Tako, uostalom, djeluje i svako udubljeno čitanje, na koje stoga zdušno pozivamo ovim osvrtom. ✕